

ЗАКОНСКИ ПРОПИСИ О ЦРНОМ ПРИШТУ У СРБИЈИ 19. ВЕКА

Зоран Д. Јевтић

Секција за историју медицине Српског лекарског друштва

Црни пришт – антракс, остали називи: прострел, бедреница, злић, црнац, поганац, сибирска јазва, febris carbunculosa је опасна инфективна болест свих врста животиња бурног тока која се завршава смрћу а преноси се и на људе – зооноза. Акутног је тока. Код домаћих животиња се јавља у виду септикемије, праћена високом телесном температуром, оток слезине, серозно–хеморагичном инфилтрацијом субкутаног и субсерозног ткива. Код људи инфекција настаје алиментарним, инхалационим и кожним путем.

Узрочник болести је *Bacillus anthracis* аеробни непокретни Грам позитивни микроорганизам штапићастиг облика. У присуству кисеоника ствара споре и капсулу. Отпорност му зависи од облика у коме се налази – вегетативни или спора. Јако је вирулентан.

Од најстаријих времена познат је као опасна болест људи и животиња. Спомиње се у Библији, Египту, Хомеровој Илијади приликом опсаде Троје. Плиније и Колумела говоре о зоонозама а једна од њих је црни пришт који по њиховом мишљењу настаје као последица убода неких инсеката који су отровни, а њихов убод доводи до стварања пустуле. Од убода ових инсеката страдају коњи али највише оболевају ситне животиње. Болест је пратила све веће ратне походе и сеобе народа наносећи огромне материјалне штете. Често је био замењиван са другим заразним болестима животиња.

Да се болест преноси са грла на грло доказао је 1836. Eichert, а у периоду од 1850–1860. Davaine, Rayet, Pollender, Bramell су доказали да се у крви оболелих животиња као и у њиховим лешевима налазе штапићасти облици значајни за постављање дијагнозе. R. Koh је 1867. изоловао из крви те штапићасте облике и почео да их вештачки гаји и проучава па је тако први запазио да клице *B. anthracis* стварају споре. Да се вештачким путем може утицати на вирулентност узрочника доказао је

1881. L. Pasteur a већ 1882. је успео да од ослабљених клица направи вакцину. Дијагностику ове болести у многоне је олакшао Асколијев проналасак преципитне реакције.

Први распис „О црном пришту на стоци“ објавило је Министарство унутрашњих дела 7. септембра 1845. Сбр. 1518 и упутило га свим окружним начелствима кнежевине Србије са образложењем да је примећено да народ у појединим окрузима има велике штете „у марви домаћој“ услед појаве ове болести, а и у сврху поучавања народа како се има владати код ове болести како би се штете свеле на најмању меру.

Болест се јавља у два вида: „са брзим и спорим течењем“. Знаци болести са брзим током су: „марва–стока која је на око дотле била здрава одједном падне и угињава. Понекад болује по неколико сати за које време почну да дрхте, постану немирне, рашире ноге, делују збуњено, некад ричу и на крају падну и угину. На устима, носу и чмару појављује се пенушава сукрвица. Код угинуле животиње трбух нагло отекне и леш почне брзо да трули.“ У овој фази обољења понекад пре угинућа на телу животиње појављују се гуге (чворови) и отоци.

Код болести са спорим током симптоми су различити код разних врста животиња:

а. Говеда подрхтавају у задњем делу, ход им је успорен и отежан, престану да једу и пију, уши, рогови и папци су променљиве температуре. Очи су им мутне а њушка испуцала. Дисање је отежано. Измет је кашаст са примесама слузи и крви. Длака је наоштрена. Животиња пада и убрзо потом угињава.

б. Коњи имају симптоме као и говеда само су они израженији него код говеда.

в. Свиње најчешће одједном падну и угињавају.

г. Овце имају исте симптоме као говеда или свиње.

Карактеристичан знак у току ове болести је појава отока и гука (чворова) на телу, који се најчешће јављају на врату, грудима, трбуху и задњим ногама. Они су врући, тврде или тестасте конзистенције. Када се провале из њих се цеди сукрвица и друге нечистоће. Гуге су веома опасне ако се јаве на глави, врату, вимену или пуждри–препуцијуму. Понекад се могу запазити на кожи беличаста места од којих настају живе ране из којих се цеди „покварена“ течност. Ова места на крају поцрне.

Да би се домаће животиње заштитиле од ове болести треба се држати следећих мера:

а. Здраву стоку из села у којима већ постоји болест не продавати у местима где болести нема

б. Ободелу животињу одвојити што пре од остале здраве стоке

в. Здраву стоку треба давати довољно соли, а што је најбоље урадити увече када се напаја „фришком водом“

г. Стоку треба у току дана појити више пута свежеом водом и често је купати у реци или поливати бунарском водом

д. Стоку треба поштедети у време топлих дана од тешких радова

Да би лечење стоке било успешно треба предузети следеће:

Животиње хранити „лепом“ травом или давати обарено сено у кључалој води помешано са соли. Мекиње помешане са доста соли могу пуно помоћи успешном лечењу. Животиње треба купати или поливати хладном водом. Препоручује се и пуштање крви оболелих животиња и то коњима и говедима 2–4 оке а ситним животињама 0,5–1 оке. У току болести корисно је давати шаку иситњене вење са мекињама и соли у мало воде и сирћета или обарен пелин и вењу са водом. Гуке или пришт треба прати водом у којој је кувана хрстова кора. Отоке је добро расећи и у рану ставити лист од дувана или кукурека, а рану испрати водом у којој има куваног пелина или дувана.

Расписом је било забрањено клање оболелих животиња, употреба меса и млека, из разлога што и човек може да се разболи од ове болести ако се не придржава ових упутстава. Била је дозвољена употреба коже али само када се скидала са добро охлађеног леша и у присуству надлежних кметова. Оваква кожа је морала да се одмах стави у креч где ће остати најмање 24 сата. У случају да је изостало присуство кметова, кожа није смела да се скида ни у случају када је животиња тешко болесна – тада је морала да се дубоко закопа заједно са кожом која је пре тога била расечена на више места због тога да је неко не би ископао и употребио за себе и на тај начин заразио и себе и друге.

Људи који су обављали послове (лечење, скидање коже и др) око болесне или угинуле стоке морали су да заштите руке уљем или са машћу, а по завршеном послу опрати сирћетом или цеђем. Око оболеле или угинуле стоке људи са ранама на рукама нису смели да раде.

Да би се трговина стоком одвијала несметано са Аустроугарском Србија је донела Закон о заштити од сточних зараза уопште и о мерама за угушивање тих зараза 30. марта 1881. у члану 27 који се односи на прострел (антракс) пољско привредних животиња се говори:

Да је по мишљењу посланог марвеног лекара било забрањено клати сумњиве и болесне животиње у циљу „да се месо појело и да би се остале честице употребиле“. Била је забрањена употреба и продаја појединих делова, млека и осталих производа од болесних животиња. Оперативне захвате на таквој стоци или секцирање лешева сме вршити само признати марвени лекар. Скидање коже са угинуле или убијене стоке је забрањено, а леш је требало што пре уклонити на нешкодљив начин. Клање стоке за исхрану у зараженим домаћинствима и ако стока изгледа здраво дозвољено је само са одобрењем и контролом признатог марвеног лекара.

Као допуна овом закону објављене су и: Поука о знацима сточних заразних болести које се спомињу у члану 1. Закона од 30. марта 1881. закључно са говеђом кугом и Упутство Министарства унутрашњих дела од 1. јула 1881. СН 2596 о вршењу Закона од 30. марта 1881. о заштити од сточних зараза уопште и о мерама за угушивање тих зараза.

Прострел (Anthrax) домаћих животиња је заразна болест која се јавља најчешће код говеда, оваца, ређе код коња, коза и свиња. Завршава се врло брзо смрћу. Појављује се лети, а у неким пределима је одомаћена. Симптоми по којима се болест познаје зависе од врсте животиња, месту где се налази и где се јавља. Заједничка особина код свих облика прострела је што је ток болести веома брз. На теренима где се чешће јављају изненадни смртни случајеви домаћих животиња, морају изазвати сумњу да је у питању прострел. Код говеда и оваца болест се јавља обично врло нагло. Животиње се стропштају и ако су до тада биле потпуно здраве као громом погођене и угину за неколико минута. У лакшем току болести који се посебно појављује код говеда и коња (прострелна грозница) животиње које су пре тога биле здраве одједном престану да једу, краве музаре престају да дају млеко, почну да дрхте, температура им варира, добијају трзавицу у ногама, пулс је убрзан, изгледају као пијане или раздражљиве, слузокожа носа и уста је тамно црвена, понекад се јави крвав пролив, коњи имају „трбобољу“–колике, а овце мокре крв. Болест траје од неколико сати до неколико дана и обично се завршава смрћу.

Код болесних животиња поред симптома прострелне грознице често се јављају отоци на различитим местима тела или ограничени чворови у кожи и слузокожи који понекад прелазе у вучац (тенденција гнојења и преласка у трулеж) а понекад се изгуби када наступи општа појава болести. Зависно од места где ови отоци настају јављају се сметње као: тешко дисање, немогућност мокрења и балеганња.

У упутству које садржи 15 тачака говори се о следећем:

1. Општинска власт је дужна када је зараза званично доказана, да у случају појаве нових случајева заразе предузме прописане ветеринарске санитарне мере без поновног доласка званичног марвеног лекара.
2. Болесне животиње треба одвојити од заразних, а заражена места и штале затворити.
3. Код појаве болести код стоке на паши, пашњак се затвара а болесне животиње се одвајају од здравих.
4. Ако се болест појави у једном атару наређује се затварање истог или само неких делова.
5. За болесну стоку одређују се посебни чувари који не смеју бити у додиру са здравом стоком. За храну и појење се користе посебни судови који се не смеју употребљавати код других животиња сем ако се претходно не дезинфикују. Исти је случај и са алатима који се користе за друге потребе.
6. Власнике стоке као и лица која су била у додиру са болесном стоком треба поучавати да се болест лако преноси и на људе.
7. Лица која имају ране на рукама не смеју се користити за чување или сецирање болесних животиња а у зараженим шталама треба држати у приправности средства за дезинфекцију (карболна киселина) и чишћење.

8. Заражене штале треба замрачити да не би муве улазиле а треба их и кадити slabим хлорним гасом.

9. Забрањује се клање сумњиве и болесне стоке као и продаја појединих њених делова или производа (члан 27. овог Закона). Сумњивим грлима сматрају се она која су у протекла 4 дана била у контакту са болесним животињама.

10. Са лешева уинулих или убијених животиња се не сме скидати кожа, већ се морају што пре уништити (члан 27. овог Закона). Док се лешеви не уклоне на нешкодљив начин у циљу заштите од мува треба их покрити сламом или земљом.

11. У случају да се лешеви не могу уништити термичким или хемијским путем тада се морају закопати што дубље, кожу расећи унакрст а пре затрпавања посути кречом или пепелом и полити катраном. Јаме у којима се налазе лешеви морају се добро чувати а места где се налазе не смеју се користити најмање три године за ливаде и оранице. На исти начин треба поступити и са нађеним лешевима дивљачи уинуле од ове болести.

12. Отпаци од животиња које су боловале од прострела морају се спалити као и простирка и ђубре или их закопати дубоко у земљу пошто се претходно посу негашеним кречом или пепелом.

13. Заражене штале, места и алати се морају најбрижљивије дезинфиковати јер је отров од прострела веома тешко уништити.

14. Када се болест јави као редња, марвени лекар је дужан да овакву стоку обилази сваког четвртог дана ако у том месту није стално одређен због заразе.

15. Ако је у питању појединачан случај тада је довољно да се он пошаље да констатује болест и да руководи закључном дезинфекцијом.

16. Ветеринарско полицијске мере престају при ограниченим случајевима болести кад више нема болесних животиња. Ако је болест у виду редње (више случајева обољења) када прође 14 дана од последњег случаја угињавања или оздрављења и када је обављена прописна дезинфекција штала, места и алата.

Водило се рачуна и о томе да се заразе не шире и не преносе предметима од коже па је у том циљу у периоду од 1888–1891. Министарство унутрашњих дела објавило пет расписа о забрани продаје пресних опанака и опуте. Наш народ а посебно онај који живи на селу је користио за обућу опанак. Они могу бити пресни или штављени–црвени, а израђују се од коже наше домаће стоке или из увоза које могу бити и од заражених животиња па се тако зараза може пренети и проширити а може бити угрожен и живот оног ко носи такве опанке.

У интересу здравља људи и наше домаће стоке која представља велико народно богатство министар унутрашњих дела је на основу тачке 1. члана 33 Закона о уређењу санитарске струке и о чувању народног здравља од 30. марта 1881. забранио продају пресних опанака и пресне опуте.

Да продавци не би имали штету од ове забране министар унутрашњих дела је оставио рок од три месеца да се пресни опанци и распродају а да не би дошло до злоупотребе начелство управе ће наредити да продавци напишу затекле пресне опанке. После овог рока ко би се ухватио да продаје пресне опанке и опуту казниће се по тачки 2 члана 33 Закона о уређењу санитарске струке.

У току извршења ове одлуке начелство–управа треба да је озбиљно схвате.

Како су постављена питања како треба схватити забрану продаје опанака и опуте од пресних кожа министар унутрашњих дела је дао објашњење расписа од 11. јануара 1888. Сн 181 новим расписом од 25. јануара 1888. да је на основу једногласног мишљења главног санитарског савета донетог на седници од 18. септембра 1887. бр. 23 ношење опанака од пресне (неизрађене) коже штетно по здравље и да би било потребно забранити израду опанака од пресне коже па је зато уследила забрана. Та забрана се није односила да народ не носи опанке од пресне коже добијене од сопствене здраве стоке коју је заклао за своју исхрану. За коже које се продају по дућанима није се са сигурношћу знало да ли потичу од здраве стоке.

По сазнању у земљи није било довољно опанчара који би правили опанке од уштављених кожа па народ није био у могућности да набавља израђене опанке, већ је принуђен да набавља и носи од пресних кожа које може да набави од продаваца а уз то је добијена информација да трговци на залихама имају велике количине које није могуће продати у одређеном року. Жеља министра унутрашњих дела је да сачува здравље људи и домаће стоке као извора народног богатства, затим да олакшају народу набавку опанака, а да не оштети ни трговце који су на лагеру имали велике залихе коже измени је у новом распису рок распродаје на две године – до јануара 1890.

Уследио је нови распис 21. децембра 1889. сбр. 8483 којим се рок за распродају пресних опанака продужује до 1. јануара 1891.

Како се опет рок забране ближио донет је нови распис 12. октобра 1890. сбр 7427 којим се утврђује ранији распис о последњем року распродаје пресних опанака. По одобрењу ванредног заседања Народне скупштине одржане 1. октобра 1889. у Београду рок распродаје је продужен до 1. јануара 1891. Донета је одлука „да министар предузме све да се распис у дело може спровести“ а како ускоро истиче рок распродаје затеклих пресних опанака и кожа препоручује се начелству да објави свима онима који се баве продајом пресних опанака и опута да одлуком Народне скупштине од 1. јануара 1891. неће моћи да продају пресне опанке и опуту а да је дозвољено појединцима да за себе праве пресне опанке од своје заклане стоке.

Објављен је нови распис 27. децембра 1890. сбр. 9317 којим се рок распродаје пресних опанака одлаже на неодређено време. По одлуци

Народне скупштине министар унутрашњих дела продужава рок дотле док се питање о пресним опанцима не реши на првом редовном заседању скупштине за период 1890, 1891 и 1892.

На крају треба истаћи да је први распис донет 1845. у пребактериолошкој ери, када се није знало да су изазивачи заразних болести код људи и животиња патогени микроорганизми, законски прописи објављени после 1881. после великих открића Р. Коха и Л. Пастера – бактериолошка ера (профилакса, терапија, нови дезинфицијенси и др) били су у складу са новим научним открићима и сазнањима.

Литература

1. Трумић П, Ерцеговац Д. Инфективне болести животиња. Ветеринарски и млекарски институт, Београд, 1992.
2. Државни архив СР Србије, МУД-С, Ф. 8/1845
3. Дивљановић Д. заразне болести домаћих животиња у Србији (1800–1914) САНУ, посебна издања књига CDXXIV одељење медицинских наука, књига 24, Београд, 1974
4. Лолин М. Заразне болести животиња бактериолошке етиологије, Универзитет у Београду, Ветеринарски факултет 1991.
5. Катић Р. Допринос ветеринара у прихватању и усавршавању Пастерових открића. Ветеринарски гласник бр 6. 1973 с 395–400
6. Министарство унутрашњих дела, санитетско одељење. Санитетски зборник закона, расписа и претписа, књига друга, свеска прва. Београд 1881
7. Министарство унутрашњих дела санитетско одељење. Санитетски зборник закона, наредба, расписа и претписа, књига трећа, свеска прва београд 1904
8. Јевтић Д. З. Прилог изучавању ветеринарског законодавства у Србији 19. века. Докторска дисертација. Ветеринарски факултет у Београду, 1979.
9. Вуковић А. Прелазне и прилепчиве болести (сточне заразе). Сарајево, 1934